

Position Paper Leon Meijs,

Oprichter van Factor Veiligheid en Artikel 1 in actie, adviseur/trainer Stichting School en Veiligheid (SSV), trainer Rijksopleidingsinstituut Tegengaan Radicalisering (ROR)

T.g.v. het verhoor met parlementaire ondervragingscommissie ongewenste beïnvloeding uit onvrije landen (POCOB), woensdag 12 februari 2020 om 15.30 uur, adres: Lange Houtstraat 1 te Den Haag.

Mijn naam is Leon Meijs. Ik ben één van de oprichters van Factor Veiligheid en Artikel 1 in Actie*. Deze organisaties zijn vooral in het leven geroepen om te voldoen aan verzoeken uit het onderwijs, de politie, het jeugdwerk, gemeenten en andere overheidsorganisaties voor vakmanschapsontwikkeling en de omgang met kwesties als polarisatie, religieuze radicalisering, en nationalisme in de klas, op straat en op het werk. Wij trainen professionals in de omgang met deze maatschappelijke en culturele conflicten in hun werksituaties, al dan niet sluipend en onderhuids van aard. Ik werk dus ook met de organisaties die inderdaad de gevolgen ondervinden van ongewenste beïnvloeding uit landen als Saoedi Arabië en Turkije, die zich op overheidsniveau 'onvrij' betonen in een samenleving die zich al eerder aan het polariseren was.

Probleem

Wat de professionals tegenkomen, is: ongeloof over een eerlijke Nederlandse democratie, moedeloosheid over een eerlijke kans op een goede positie in Nederland, achterdocht over een rechtvaardige toepassing van onze normen en waarden, minachting over de kennis en kunde van de professional en brede afwijzing van de Nederlandse samenleving als geheel.

Dit geldt uiteraard bepaald niet voor alle scholen, politiekorpsen, justitiële instellingen of gemeenten in heel Nederland. Het wrange is dat bevolkingsgroepen en sociale klassen zich als eilanden concentreren in specifieke wijken met goedkope en veelal verwaarloosde woningen, waar zij zich kunnen terugtrekken in hun eigen wereld. (zie bijvoorbeeld recent onderzoek Aedes: 'Achterstandswijken' terug in Nederland?) Als het goed gaat met moslims, en er zijn heel veel moslims die wel degelijk goed aarden in Nederland, blijken zij zelf als cruciale factor aan te wijzen: hun ouders verhuisden naar klassiek Nederlandse wijken of stuurden hen naar scholen of sportclubs buiten hun concentratiewijk.

De praktijk echter is dat in de grote steden het grootste deel van de migranten kinderen op 'zwarte' scholen zit. Deze kinderen ontmoeten te zelden kinderen van niet migranten ouders. Bij dit vraagstuk kijkt de overheid nog steeds weg. Als we Nederlanderschap eisen van mensen; gedeelde waarden van de democratie, gelijkheid van man en vrouw, vrijheid van meningsuiting, dan moeten we ook dit vraagstuk serieus nemen.

Zeker, ook groepen Nederlanders zonder migratie achtergrond trekken zich vaak terug, zoals de laaggeletterde Nederlanders met lage opleidingen en lage inkomens en dat is zeer onwenselijk en buitengewoon schadelijk voor de kwaliteit van onze democratie, maar zij worden niet beïnvloed door onvrije landen en vallen dus buiten het onderwerp van deze hoorzitting.

Professionals noemen als voorbeelden van wat zij tegenkomen:

- Wat Allah voorschrijft in de Koran is belangrijker dan wat de overheid bepaalt
- Ongelovigen zijn moreel inferieur, wij moeten niet met ze omgaan anders besmetten zij ons
- Bent u homo, mijnheer van de gemeente? Dan hoeft ik niets met u te maken te hebben
- Bent u geen moslim, agent? Dan hoeft ik niet naar u te luisteren.

- Nederland staat zichzelf toe wat zij moslims verbiedt, zoals de vrijheid van meningsuiting en de vrijheid van Godsdienst. Nederland werkt met een dubbele maat

Deze taal kom ik ook op scholen tegen. Ik noem twee voorbeelden; de basisschool in een stedelijke concentratiewijk en een Entreeopleiding op een ROC voor vluchtelingen uit Eritrea en andere Afrikaanse landen.

Bij een Entreeopleiding van een Nederlandse ROC wordt gewoon lesgeven belemmerd, doordat bijvoorbeeld opvattingen uit Eritrea of Syrië of via internet de klas binnendringen, waardoor studenten hun vrouwelijke klasgenoten in een orthodox islamitisch keurslijf proberen te dwingen. Het gaat om vluchteling-studenten, ook uit andere landen zoals Iran en Irak, die elkaar de maat nemen met buitenlandse anti-democratische en soms extreme denkbeelden. De docenten moesten door mij geholpen worden erachter te komen hoe de geïmporteerde antidemocratische en soms extreme denkbeelden aan de studenten plakken en welke superioriteitsgevoelens zij daardoor ontwikkelen. En vervolgens zijn hier persoonlijkheidslessen nodig die veel verder gaan dan burgerschapslessen, de studenten moeten hun identiteit ontwikkelen waarbij ze de aansluiting op de samenleving behouden. Voordat de dialoogmethode kan werken, om als docenten de studenten te leren opvattingen onderling te ontwikkelen en te toetsen, moeten zowel professionals als studenten eerst leren hun onderlinge contacten te herstellen.

De lange arm uit Ankara heeft bijvoorbeeld nabij Amsterdam een goed functionerende islamitische basisschool binnen een maand bijna 'de nek om gedraaid'. Ik kwam hier niet zo maar toe aan docenten te motiveren in weer gewoon gaan lesgeven zoals het bedoeld is; de Turkse boodschappen waren te intimiderend, toen de school na de coup in Turkije te boek kwam te staan als Gülen-school. Het Turkse consulaat belde docenten: 'als jij na je pensioen naar Turkije wilt, zul jij ontslag moeten nemen'. Negen docenten deden dat. Er hingen 'mensen rond' bij de school en de ouders werden op lijsten gezet die op internet verschenen, soms met de kinderen erbij. Een derde deel van de ouders haalde daarop hun kinderen van school; zeker niet allemaal uit vrije wil. Ik heb op deze school de professionals uiteindelijk eerst uit dat internationale krachtenveld moeten trekken, alvorens wij aan het trainen om klaar te zijn voor deze lastige situatie te kunnen beginnen.

Gelijksoortige vraagstukken spelen op dit moment bij verzoeken die wij krijgen als Factor Veiligheid en als Artikel 1 in Actie van scholen in concentratiewijken uit diverse steden.

Ook de ambtenaren die ik train voor het Rijksopleidingsinstituut tegengaan Radicalisering (ROR) worstelen met de import van antidemocratisch gedachtegoed. Net als docenten, agenten en ambtenaren zijn zij taakgericht, maar stuiten op mentale barrières waarvan ze dachten dat die in Nederland beslecht waren in de jaren vijftig en zestig. Ook de redelijke moslims en andere religieuze organisaties, zoals islamitische scholen, jeugdinstituten of organisaties met geestelijk verzorgers die wel degelijk een geloof uitdragen dat gedreven is door humane waarden, hebben moeite om deze relatief nieuwe uit het Oosten geïmporteerde opvattingen te weerleggen. Want zij worden weggeconcentreerd door religieuze organisaties die gefaciliteerd worden door Saoedi-Arabië, Milli Görüs en Dyanet, die dankzij de middelen uit het Midden-Oosten vaak beter georganiseerd zijn, beter gehuisvest, aantrekkelijker lesmiddelen hebben, mooier promotiemateriaal, betere verspreiding, grotere podia en grotere fondsen voor de lokale diaconie.

Wat kunnen wij doen om te bewerkstelligen dat de universele normen en waarden ook in moslimgemeenschappen beleefd worden als algemene humane norm, waar vrijwel alle religies naar de geest en vaak ook naar de letter van doordrenkt zijn? Dit moet op alle niveaus, van haarvat tot parlement, dus micro, meso en macro.

Wat mijn eigen organisaties doen, micro, is professionals trainen en in de praktijk begeleiden. Ik heb een methode ontwikkeld waarmee wij professionals leren praten met leerlingen of met burgers en andere werkrelaties op een wijze waardoor ze juist niet blijven hangen in 'wie is de sterkste' en 'wie heeft gelijk', maar elkaar accepteren, begrenzen op taal waar nodig en dus binnen de democratische grenzen blijven, uitnodigen en dus relatie versterken of herstellen en hun onderlinge verschillen inzetten om verder te komen.

Maar wat deze professionals wel degelijk nodig hebben op organisatieniveau, is inclusief denken en handelen in gemêleerde teams, samengesteld met collega's die vanuit alle gemeenschappen zelf de grote ogen en oren al van huis uit meteen hebben, zonder jarenlange kennisopbouw en training; en die bovendien goed zichtbaar zijn, waardoor ook alle diverse Nederlanders kunnen zien: *'deze organisatie is er ook voor ons'*. De professionals hebben vooral leidinggevend nodig die zich hier sterk voor maken en die echt bouwen aan inclusie in de eigen organisatie en niet stoppen bij het voldoen aan opgelegde diversiteitseisen.

Maatregelen voor de overheid

Wat betreft de overheid, het is goed dat die scherp is en dat er faciliteiten zijn om professionals te trainen in het tegengaan van polarisatie en radicalisering.

Al die inspanningen worden nog effectiever als de overheid de kraan dichtdraait vanuit de onvrije landen. Zolang dat niet gebeurt, beïnvloeden soms indoctrinerende groepen onder de radar en zijn wij met ons allen in de samenleving de vochtplekken aan het drogen terwijl de waterstraal aan buitenlandse imams, hun ideologie en financiering loopt. Ook al kan de kraan niet dicht, de straal terugbrengen tot druppelen helpt al enorm. **Want dit versterkt segregatie. Het uitgangspunt van integratie kan nooit zijn de aanwijzingen uit Ankara of willekeurig welk ander onvrij land. Het moet gaan over zelfbeschikking en Nederlanderschap.**

Het werk van vele goedwillende moslims, hardwerkende professionals, verstandige gemeenten en gekwalificeerde overheidsinstellingen heeft nog meer effect als de overheid de religieus-nationalistische indoctrinatie uit onvrije landen actief tegen gaat, van wettelijke kwaliteitseisen aan imams tot transparantie in financieringen uit het Midden-Oosten. Zo bereiken wij met ons allen ook dat professionals 'in de frontlijn' minder het gevoel hebben er alleen voor te staan.

dhr. L. Meijs, eigenaar-directeur Factor Veiligheid en mede oprichter Artikel1inactie,

5 februari 2020

* Factor Veiligheid <https://www.factorveiligheid.nl/over-ons/>

* Artikel 1 in Actie Website online op 12 februari

Bijlagen:

** Diverse bijlagen met krantenartikelen rond de Gülen-Erdogan kwestie

*** Diverse filmpjes die beeld van de sfeer weergeven na de coup

**** Diverse bijlagen over mijn (Leon Meijs) ondersteuning in de zogenaamde 'Gülen' scholen

**** Diverse bijlagen met krantenartikelen rond de Gülen-Erdogan kwestie**

<http://nos.nl/artikel/2125879-couppoging-leidt-tot-meer-intimidatie-en-bedreiging-turkse-nederlanders.html>

<http://nos.nl/nieuwsuur/artikel/2119729-hoe-kunnen-spanningen-turkse-gemeenschap-beheerst-worden.html>

Artikel Woede tegen 'NSB'ers en Gülen-honden'

De coup leidt tot spanningen in Nederland. Aanhangers van prediker Gülen, rivaal van president Erdogan, zijn mikpunt van haatcampagnes en boycots van hun bedrijven. „Je bent een terrorist.”

- Sheila Kamerman
- Andreas Kouwenhoven

20 juli 2016

De Afrikanerwijk in Rotterdam-Zuid. Foto Robin Utrecht

Necmi Kaya (54) ging dinsdag naar de Selimiye moskee in Haarlem om te bidden. Vlak voor de poort, hij was nog niet eens binnen, werd hij tegen de grond geslagen door twee mannen, vertelt hij. Hij zit onder de schaaftwonden en zijn kleding is gescheurd. Hij werd aangevallen omdat hij volgeling is van Fethullah Gülen, vreest hij. Dat is de islamitisch prediker die door de Turkse regering wordt beschuldigd van de recente couppoging.

Bij verschillende aan Gülen gelieerde instellingen waren incidenten.

Onderwijs-stichting Animo Zaandam: ruiten ingegooid door groep jongeren. Volgens het bestuur een gevolg van de coup in Turkije.

Stichting Nida (integratie) in Rotterdam: ramen en een deur van het pand vernield. Ook zijn mensen van de stichting bedreigd.

Organisatie in Utrecht en niet nader bekend gemaakte plaats in Gelderland: vernielingen aangericht. De politie bevestigt „een handgemeen” waarbij twee mannen betrokken waren voor de moskee van Diyanet, verbonden aan de Turkse overheid.

De couppoging in Turkije leidt ook in Nederland tot spanningen. De grote meerderheid van de 400.000 Turkse Nederlanders steunt president Erdogan. Zijn bejaarde rivaal Gülen, die in de VS woont, heeft in Nederland naar schatting een paar duizend sympathisanten. Zij zijn nu doelwit van een haatcampagne.

Artikel Zwarte lijst aanhangers Gülen

Op sociale media circuleert een zwarte lijst van Turks-Nederlandse bedrijven en stichtingen die zouden sympathiseren met Gülen. Er wordt opgeroepen tot een boycot. Ook worden namen en foto's verspreid van mensen die Gülen volgen.

Sinaye Calkin, directeur van het aan Gülen gelieerde kennisplatform INS, werd deze week gebeld door een man die zich Hakam noemde. „Je bent een terrorist”, zei hij tegen haar. „Je bent schuldig aan de doden die afgelopen vrijdagavond in Turkije zijn gevallen.”

Voor Gülen, zegt ze, „is het samenleven met iedereen juist belangrijk. Geloof of achtergrond maakt niet uit. Dus dat heb ik uitgelegd aan Hakam, al was hij niet heel erg geïnteresseerd.”

Aan bedreigingen via sociale media is ze gewend. Gülenisten worden uitgemaakt voor landverraders, bastaardkinderen, en nog veel meer. Maar dat ze ook wordt opgebeld, is nieuw. Calkin werd ook al gebeld door iemand met de mededeling: „Ik weet waar je woont.” En: „Ik weet dat je drie kinderen hebt.”

Doodeng, vindt ze het. „De Turkse gemeenschap is niet zo groot. Ze hebben je zo gevonden.” Maar ze vertrouwt erop dat de Nederlandse overheid haar zal beschermen tegen Erdogan-aanhangers.

Mehmet Cerit, hoofdredacteur van [Zaman Vandaag](#), kan de keren dat hij voor landverrader is uitgemaakt niet meer tellen. „Maar het gaat nu verder. Er wordt gesproken over een jihad tegen Gülenisten. Het is geoorloofd om ons geld, kapitaal, maar ook onze vrouwen en dochters toe te eigenen.”

‘Artikel Stop met winkelen bij verraders’

Op sociale media wordt de taal agressiever. „Turken die in Nederland leven, stop met winkelen bij deze smerige parallelle zakenmannen (...) Steun deze verraders niet”, schrijft een Turkse Nederlander op Facebook. Ahmet Taskan, algemeen secretaris van de Turkse ondernemersvereniging Hogiaf (gelieerd aan Gülen) en zelf ondernemer in Rotterdam, kreeg een foto doorgestuurd van twee vuurwapens en twee steekwapens. Hij vertelt het met een zekere nonchalance. „Ik vind Gülen een geweldig persoon. In Turkije mag je dat niet zeggen. Maar ik woon in Nederland en hier mag dat wel.”

Taskan is vastbesloten zich niet te laten intimideren. Maar dat kan niet iedereen zich veroorloven, zegt hij. „Bedrijven die zakelijke belangen hebben in Turkije willen niet met ons geassocieerd worden, ook al dragen ze ons een warm hart toe.”

Ook laten ouders hun kinderen uitschrijven die lessen volgden bij de huiswerkinstituten die gelieerd zijn aan Gülen. Begin deze week had het Amsterdamse instituut De Witte Tulp al zes uitschrijvingen ontvangen.

Een van de Turkse Nederlanders die deze zwarte lijsten verspreidt, is Ibrahim Güngör, een 36-jarige vader van vier kinderen. Dit doet hij omdat hij de aanhangers van de Gülenbeweging wil ontmaskeren, zegt hij. Deze beweging zou een geheime missie hebben om hoge posities te verwerven in de samenleving.

Artikel Tweets en whatsapp-berichten als bewijs

Hoewel experts het onwaarschijnlijk achten, staat voor veel Turkse Nederlanders vast dat de coup poging het werk is van Gülen en zijn aanhang. Dat is immers wat de Turkse regering zegt en de Turkse media schrijven. Op sociale media gaan tweets en whatsapp-berichten rond waarin Gülen-sympathisanten de indruk zouden wekken meer te weten over de coup – wat door Erdogan-aanhangers wordt gezien als ‘bewijs’.

En zo komen Turkse Nederlanders als Hacı Haracaer, directeur van de islamitische basisschool Elif in Heemskerk, tot de conclusie dat het „geen twijfel leidt dat de coup is gepleegd door Fethullah Gülen”. De basisschooldirecteur maakt op Twitter de coupgelegers uit voor ‘Gülen-honden’. „Dat doe je uit boosheid”, licht Haracaer toe. „Die militairen hebben allemaal mensen vermoord. Daarom noem ik ze honden.”

Yunus Höke, eigenaar van een carstylingbedrijf in Lelystad, slaat op Facebook dreigende taal uit over Gülenaanhangers. Hij spreekt zelfs over executies. „Omdat zij achter die coup staan”, laat hij telefonisch weten. Ook Gülenisten in Nederland houdt Höke verantwoordelijk voor de coupoging, omdat zij de beweging financieel zouden steunen. Dat er nu bedreigingen zijn, noemt hij „een normale reactie”. „Je kunt de Gülenbeweging vergelijken met NSB’ers in de Tweede Wereldoorlog.” Ibrahim Güngör heeft familieleden bij de beweging: een nicht, een oom, de familie van zijn schoonbroer. Hij heeft geen contact met ze. „Dat hoeft van mij niet meer.”

Artikel Turks-Amsterdamse bedrijven bedreigd: 'On-Nederlands wat er gebeurt'

maandag 18 juli 2016 | 11:34

De mislukte staatsgreep in Turkije zorgt ook in Amsterdam voor grote commotie, niet in de laatste plaats binnen de Turkse gemeenschap zelf. Op social media gaan inmiddels lijsten rond van Turkse bedrijven en instellingen, die door Turken in de stad geboycot zouden moeten worden. Diverse instellingen hebben aangegeven zelfs bedreigingen te hebben ontvangen.

Aanhangers van de Turkse president Erdogan houden de beweging van de Turkse denker Fethullah Gülen verantwoordelijk voor de staatsgreep van vrijdagavond. Diezelfde nacht nog riep Erdogan zijn aanhang op om de straat op te gaan, aan die oproep werd ook in Amsterdam gehoor gegeven. Op het Marcorplein, maar ook op de Dam verzamelden tientallen Turken zich.

Boycotlijst: 'Doe geen zaken met deze bedrijven'

Boven één van de boycotlijsten die rondgaan in staat geschreven: 'Onderstaande bedrijven zijn allemaal gelieerd aan Fethullah Gülen, doe alsjeblieft geen zaken met deze bedrijven, inşallah'. Op de lijst staan onder andere de namen van Turkse restaurants, een basisschool, zorginstellingen en advocatenkantoren in de stad.

'Het is on-Nederlands wat er gebeurt'

Eén van de bedrijven die op de lijst staan is zorginstelling Sanitas. Directeur Reis Kurt is ontsteld over de boycotlijsten. 'Wij zijn een Nederlandse zorgorganisatie en hebben geen enkele politieke banden met wie dan ook. Wij willen graag beoordeeld worden op de zorg die wij verlenen, niet op iets anders. Het is on-Nederlands wat er op het moment gebeurt, we kennen dit niet en dat maakt ons wel bang. Het moet op een gegeven moment wel ophouden. Je kunt niet zomaar alles over iedereen zeggen.' Ook de eigenaar van Helal Et Gida, een buurtsupermarkt in Oost, weet niet waarom zijn bedrijf op een boycotlijst staat. 'Ik begrijp er niets van en ik vind het ook heel erg onaardig', zegt hij in een reactie.

Niet alleen boycotlijsten, ook bedreigingen

Vershillende bedrijven geven aan dat het niet alleen bij de boycotlijsten blijft. Zij spreken van ontvangen bedreigingen in de afgelopen dagen. Ahmet Taskan vice-voorzitter van HOGIAF, een belangenvereniging voor Turks-Nederlandse ondernemers, bevestigt dat beeld tegenover AT5. 'Meerdere bij ons aangesloten bedrijven hebben al concrete bedreigingen ontvangen. Zelf heb ik ook al dreig-appjes gekregen dit weekend.'

'Wij zijn diep geraakt door de aantijgingen en de vermelding van onze organisatie op de boycotlijsten', zegt Suleyman Gogus, directeur van Sensa zorg. 'Wij zijn een zorgorganisatie voor alle (Turkse) Nederlanders, dat zijn we altijd geweest en dat zullen we ook altijd blijven. Ikzelf, maar ook verschillende medewerkers hebben de afgelopen dagen dreigementen ontvangen, dat is onacceptabel. Ik heb zelfs gehoord dat mensen naar mijn telefoonnummer en woonadres gevraagd hebben.'

Artikel Turkse consul: Rotterdamse Gülen-volgers terroristen

De Turkse consul Sadin Ayyildiz noemt ook Rotterdamse aanhangers van de Gülen-beweging terroristen. Hij volgt daarmee de officiële lijn van de Turkse regering.

De Turkse consul-generaal houdt kantoor boven het Turkse consulaat aan de Westblaak waar op de avond van de staatsgreep honderden Turken bij elkaar kwamen. Hij windt er geen doekjes om: "Als je iemand aanhangt die een terrorist is, dan ben je een terrorist. Ook als je aanhanger van IS bent, of de vlag van de PKK draagt, dat maakt geen verschil."

'Brein achter de coup'

De mislukte staatsgreep in Turkije is een kleine maand geleden en Turkije maakt jacht op de in Amerika woonachtige Fetullah Gülen. Hij is volgens de Turkse regering het brein van de coup poging en zijn volgers zijn verdacht. Op de vraag of hij aanhangers van Gülen in Rotterdam wel een terrorist kan noemen, antwoordt hij volmondig 'ja'.

Ayyildiz: "Ik kan ze terroristen noemen. Als jij het netwerk financiert, waar gaat dat geld heen? Wordt het ingezet om mensen op te leiden die in vrede leven met de Turkse regering, of gaat het naar mensen die worden gehersenspoeld door Gülen, om in de toekomst ingezet te worden om de openbare orde in Turkije te vernietigen?"

Spanningen in Turkse gemeenschap

Dit terroristische stempel op Gülen-aanhangers in Rotterdam leidt tot spanningen, bedreigingen en zelfs incidenten binnen de Turkse gemeenschap hier. Burgemeester Ahmed Aboutaleb wilde de partijen afgelopen maand om de tafel, maar een aantal organisaties weigerde. Eén van de weigeraars was de imam van de Mevlana moskee. Hij sloeg de uitnodiging van de burgemeester af, omdat hij niet in gesprek wilde met 'terroristen'.

De Turkse consul-generaal vindt het legitiem om te weigeren om tafel te gaan met mensen die niet openlijk afstand nemen van de staatsgreep. Hij onderschrijft het standpunt van de Mevlana-imam.

Ayyildiz: "Ik veroordeel die uitspraak niet. Als jij zo'n netwerk steunt, dan steun je terrorisme."

'Afstand nemen van Gülen'

De enige oplossing volgens de consul is als Gülen-aanhangers openlijk afstand nemen van hun geestelijk leider. De consul gaat binnenkort in gesprek met Aboutaleb. Hij denkt dat uiteindelijk ook sceptici overtuigd zullen raken van de juistheid van de handelwijze van zijn president Erdogan.

Ayyildiz: "Uiteindelijk zal waarheid onthuld worden. Ik denk ook dat Nederlandse vrienden met een eerlijke benadering ons op den duur zullen begrijpen."

*** Diverse filmpjes die beeld van de sfeer weergeven na de coup

Consul ontkent spanningen

<https://www.youtube.com/watch?v=5f7VvV-0cDc>

Onrust, zondagavond, bij een Turks buurthuis in Rotterdam-West

<https://www.youtube.com/watch?v=Qd615Rvy5Hw>

Eindhovense Turken bedreigd?

https://www.youtube.com/watch?v=Q_bKkKYfwug

Cosmicus basisschool op Gulen lijst

https://www.youtube.com/watch?v=y8QS77G_dVA

Zorgen op basisschool Cosmicus in Den Haag

<https://www.youtube.com/watch?v=CP5RpT2npCI>

Raadslid over bedreigingen

<https://www.youtube.com/watch?v=X9QxyahxH1I>

*** Diverse bijlagen over mijn (Leon Meijs) ondersteuning in de zogenaamde 'Gülen' scholen

Verslag van gemaakte opmerkingen tijdens mijn gesprek met alle docenten op een van zogenaamde Gülen scholen:

- Er vindt intimidatie van leerkrachten en leiding vindt plaats
- Diverse ouders worden aangespoord zich van school te distantiëren
- Enkele leerkrachten hebben al hun baan opgezegd.
- Alle ..... scholen hebben zelf bewaking ingehuurd dat willen wij ook (Tegen bestuurslid)
- We horen van andere besturen dat ze bang zijn dat spanningen ook naar niet ..... scholen overslaan
- De situatie op een aantal scholen is erg zorgelijk
- Vreselijk email en whats'ap berichten gaan rond onder ouders
- Het lijkt allemaal te worden geregisseerd
- Over ..... is het laatste bericht dat 200 lln zouden worden uitgeschreven
- De burgemeester aarzelt om beveiliging in te zetten want dat legt te veel aandacht op onveiligheid
- De verwachting is dat vanaf aanstaande maandag veel ouders lln weghalen

Voorbeeld lesbrief voor ..... school

Aan: mentoren

Betreft: De eerste mentor les na de vakantie

Beste mentor,

Tijdens de zomervakantie werd in Turkije een couppoging / mislukte staatsgreep gedaan. De couppoging, en de nasleep daarvan, heeft een grote impact op de Turks-Nederlandse gemeenschap, waaronder veel van onze leerlingen. Wellicht heeft de familie in Turkije of leerlingen op vakantie in Turkije de couppoging van dichtbij meegemaakt. Anderen zijn bekend met de nieuwsberichten over de

coup. Deze maatschappelijke ontwikkeling is mogelijk zichtbaar in onze school. Het is goed voorbereid te zijn en actief ruimte te geven om emoties te delen en tot een goede uitwisselingen van opvattingen en meningen te komen, zonder ruzies of conflicten. Wat betekent dit in/voor je mentorklas?

Tijdens de eerste mentor les staan we even stil bij de vraag in hoeverre deze gebeurtenissen de leerlingen hebben geraakt. Het is een goed moment om mogelijke spanningen te signaleren en eventueel de ruimte te geven.

Onderstaand les idee kun je gebruiken voor het eerste mentoruur. Uiteraard kun je ook zelf invulling geven aan dit onderwerp. Daarbij is het van belang dat leerlingen in de klas de ruimte hebben om zich te uiten zonder als mentor zelf een standpunt of oordeel te geven. Leerlingen en ouders mogen eigen meningen hebben; docenten ook. Echter in de rol als docent wordt er verwacht dat je publiekelijk geen partij kiest rond deze kwestie. Dat is de professionele keuze. Deze 'midden-positie' heb je als mentor nodig omdat je zo in staat bent empathie te tonen voor alle uitgesproken standpunten in de klas. Zo blijf je met alle partijen in verbinding.

Opzet mentor uur:

1. Instructie (5 min)

Geef aan waarom je de gevolgen van de coup poging (kort) wil bespreken in de klas.

2. Filmpje. (10 min)

Een speciale aflevering van Nieuwsuur in de klas moet helpen spanningen te voorkomen tussen groepen Turkse Nederlanders op school. Door middel van het filmpje kun je als mentor in de klas een gesprek voeren over wat er in Turkije is gebeurd.

Het speciale item over de situatie in Turkije staat op de site van NTR Schooltv. In tien minuten wordt er teruggekeken op de avond van de staatsgreep en gesproken over de nasleep, onder anderen met een Turks-Nederlandse leraar.

Link

<http://nos.nl/artikel/2127573-schooltv-ingezet-tegen-spanningen-turkse-nederlanders.html>

3. Nagesprek (20 min)

Stel open vragen, zoals: "Hoe heb jij de coup in Turkije beleefd?"

Zorg dat als daar behoefte aan is, een open gesprek kan ontstaan over de gebeurtenissen in Turkije. Het gaat erom dat het persoonlijke aspect voor (enkele) leerlingen aan de orde kan komen. Dat het persoonlijke verhaal wordt begrepen en dat er ruimte wordt gecreëerd voor leerlingen om zijn/haar verhaal te vertellen. In het gesprek tussen leerlingen kunnen opvattingen en meningen naar voren komen, die uitmonden in vervelende tegenstellingen. In dat geval kan het helpen om het gesprek in eerste instantie te beperken tot een uitwisseling. Op een later tijdstip kan bijvoorbeeld een goed voorbereid debat gehouden worden, of in een andere les aandacht besteed worden aan de spanningen.

Vorbereiding

- A. Les de lesbrief goed door en bekijk vooraf het filmpje.
- B. Let in het gesprek goed op het verschil tussen feiten en meningen aangezien in dit debat meningen als feiten worden weergegeven. Dit maakt een discussie heel lastig. Wijs leerlingen op het verschil: a. "Een mening is wat je vindt of denkt. Over een mening kun je dus

discussiëren en ‘van mening verschillen’ b. Een feit is informatie die je zeker weet, die je kunt bewijzen. Een feit kun je zien, meten en zeker weten.

- C. Denk na over het krachtenveld van de klas: welke meningen zijn mogelijk vertegenwoordigd, welke triggers zijn er in deze klas
- D. Bewaak vanaf het begin de sfeer en emotie.
- E. Denk na over eventuele eigen valkuilen en kwaliteiten in relatie tot dit gesprek
- F. Bedenk dat de discussies ophouden in de klas (bij de bel). Echter ze kunnen daarbuiten verder gaan en soms wellicht zorgen voor pestgedag. Dit vraagt aandacht van alle docenten.

Werkvorm (een voorbeeld)

Je verdeelt de klas in groepjes van 4/5 leerlingen. Ieder groepje geef je een A3 vel met de opdracht: maak een ‘woordweb’. Waar denken jullie allemaal aan bij het thema “Couppoging in Turkije en onrust in Nederland?” Ieder groepje presenteert dit aan de klas. Zo weet je als mentor wat de leerlingen over dit probleem weten, ze wisselen informatie uit, raken in gesprek, er wordt zichtbaar waar meningen als feiten worden gebracht en welke informatie ontbreekt.

Tips voor doorvragen met open vragen Uit Fisher (2013)	
Verhelderingsvragen: <ul style="list-style-type: none"> • Kan je uitleggen dat ...? • Wat bedoel je met ...? • Kan je een voorbeeld geven van ...? • Hoe helpt dat...? • Heeft iemand een vraag...? 	Vragen die implicaties en consequenties onderzoeken: <ul style="list-style-type: none"> • Wat volgt er uit wat je zegt...? • Klopt dit met wat je eerder zei...? • Wat zou de consequentie zijn...? • Is daar een algemeen geldende regel voor...? • Hoe kun je nagaan of het waar is...?
Vragen die argumenten en bewijs uitlokken: <ul style="list-style-type: none"> • Waarom denk je dat...? • Hoe weet je of...? • Wat zijn je redenen om/waarom vind je...? • Heb je bewijs voor...? • Kan je een voorbeeld/tegenvoorbeeld geven...? 	Vragen over de vragen/de discussie <ul style="list-style-type: none"> • Heb je daar een vraag over...? • Wat voor soort vraag is dat...? • Hoe helpt deze vraag/datgene wat gezegd wordt ons...? • Waar heeft dit gesprek ons gebracht/ • Wie kan een samenvatting geven...? • Zijn we dichterbij het antwoord op de vraag/het probleem gekomen?
Vragen die alternatieve gezichtspunten uitlokken: <ul style="list-style-type: none"> • Kan je dit op een andere manier zeggen...? • Is er een ander gezichtspunt op/standpunt over...? • Wat zou iemand die het niet met je eens is zeggen...? • Wat is het verschil tussen die gezichtspunten/ideeën? 	

Verslag bijeenkomst op..... college:

Zaal met ongeveer 100 docenten

Algemeen:

- Docenten waren hongerig naar wat ik had te vertellen. Dus toch meer verteld dan van tevoren was afgesproken en daarna nog in debat. Het liep erg uit in de tijd
- Ze hebben hier leerlingen uit .....en ook diverse leerlingen van .....
- Groep 1 en 2 is al op school geweest. Men merkte hier niet veel bij.
- Directrice zit er goed in. Heeft wel een plaatje van de door haar gewenste aanpak maar beweegt goed mee met de actualiteit in school, waardoor men niet over-reageert

Alert maar terughoudend

Met name ingestoken op houding van alert maar terughoudend. Dus pols het eerst voordat je erover in gesprek gaat. Docenten vinden dit ook je juiste manier

Kennis

Ik heb in het gesprek met de zaal heel erg gevoel dat een flink deel van de docenten zonder migratie achtergrond maar heel weinig beelden en taal had bij wat er speelt. Zij zaten me hongerig en met grote ogen aan te kijken. Maar het voelde alsof het ook wellicht nu pas bij ze binnenkwam. Er waren er gelukkig ook genoeg die er echt al stevige beelden bij hebben.

De middenweg:

Wat aan feedback uit zaal belangrijk bleek was het beeld dat ze de *middenweg* moeten nemen. Dus erboven hangen, niet in het politieke debat stappen met Iln., want dat is veel te complex en niet hun taak. Bovendien verlies je mogelijk verbinding met een deel van de leerlingen. School heeft een neutraal standpunt. Dit vindt men om verschillende redenen lastig. Sommigen zitten midden in dit debat en zijn erg betrokken: "is hier dan wel een middagweg in?" Dus heb aangegeven dat zodra je in inhoud van het politieke debat gaat dat de middenweg weg lastig wordt. Dit vraagt volgens mij in onze toekomstige advisering / training aandacht. Wat is dit en hoe doe je dit? Docenten duiken meteen in de inhoud van een uitspraak en dat is begrijpelijk. Vraagt ook een andere rol. Boven het gesprek gaan hangen, minder in inhoud en meer op het proces en de overstijgende democratische waarden.

Sociale media

Het gesprek vindt wellicht niet of nog niet in de klas plaats maar deels al wel op sociale media. Vraag van een Nederlands-Turkse docente: "wat doen we met een leerling die op sociale media hele stoere heftige uitspraken doet over Gülenaanhangers?" Zij was bang dat zo'n leerling dan erg gestigmatiseerd zou worden door docenten. Dus dit verkend en met elkaar geconcludeerd dat je met zo'n leerling dan uit zorg in gesprek wil. Op basis hiervan bepaal je wat nodig is. Weet hij wat hij zegt, ziet hij wat hij doet? Kent hij het effect van dit gedrag? Wil hij dit? Waar haalt hij zijn kennis vandaan? Je krijgt dan zicht op wat er achter de schermen speelt en het is zaak om gepast te reageren en vanuit zorg. Zaak is wel oog te hebben voor de gevolgen van deze uitspraak. Wat als een andere leerling hierdoor zich onveilig zou gaan voelen. Dit is het zelfde wat je als mentor bij pest-situaties moet doen.

Nederlands-Turkse docenten

Er zitten 7 Nederlands-Turkse docenten in dit team. 1 dame komt naar mij en de directrice en vraagt: moeten we niet iets met deze groep als geheel? "Ik heb nl geen idee hoe deze erin zitten". (Zij was zelf niet voor Erdogan zei ze.)

Hierover pratend kwamen we tot de conclusie dat het logisch lijkt om inderdaad als groep samen te gaan zitten, terug te kijken op wat er gebeurd is en nog gebeurt. Hoe dit je raakt, welk gevolg het heeft voor hoe je in dit debat staat, wat het van je vraagt om toch de middenweg te nemen en welke behoefte je hierbij hebt van collega's. Volgens mij is het organiseren van zo'n gesprek ook een uiting van goed personeelsbeleid. Je wilt dit uit zorg voor collega's doen. Hoe is het met jullie? (Mogelijk hebben ze als mens veel / heftige dingen beleefd. In Turkije op vakantie en wellicht ook nu in Nederland)

Op de vraag : wat moet ik zeggen als ze mij vragen voor wie ik ben, gaf ik het antwoord: "ik ben er voor jou en voor de klas. Dat was voor de vakantie zo en dat is nog steeds zo". Dit vonden ze een mooi antwoord.

Overigens geldt volgens mij ook voor docenten onderling dat de professional onder collega's de middenweg neemt. Je mag je eigen mening hebben en die mag ook scherp zijn, maar in school en in het debat in school moet je ondanks je mening je bewustzijn van het feit dat je in je rol van professional zit en niet in je rol als privépersoon. Een mooi thema om als er spanning zit in zo'n groep eens te verkennen. Hoe doe je dat zonder jezelf te verloochenen of het gevoel te krijgen dat je je mening niet mag uiten. Dus het waarom van deze houding uitleggen en bespreken

Zorgsignalen

Waar moeten we op letten was een goede vraag. Hebben we verkend. Komt op de logische gedragingen uit, maar vooral ook heb ik toegevoegd op de stillere leerlingen letten. Zeker als je weet dat ze in Turkije op vakantie zijn geweest. Dus vanuit zorg ook hier op blijven letten. Nogmaals wij weten niet er niet in de klas over wordt gesproken, wat er wel op sociale media of op het plein of buiten school wordt besproken. Lijkt mij verstandig als, wanneer je een vertrouwensrelatie hebt als docent met enkele leerlingen, die in dit debat zouden kunnen verkeren, je dat dit in 'een op een' gesprekken ook gaat polsen. Buiten de klas wel te verstaan.

Vertrouwenspersoon

Een vertrouwenspersoon stelde de vraag of zij als vertrouwenspersonen in school niet heel snel een bijeenkomst onderling moesten hebben hierover. Ik heb aangegeven dat ze door deze vraag al laat zien dat ze scherp is hierop en dat is goed. Verder gaat het over de normale vaardigheden ook hier. Mogelijk met uitzondering op het niveau van uitsluiting of ervaringen uit Turkije waar men als vertrouwenspersoon minder bekend mee is. Ook aangegeven dat mocht blijken in school dat er toch meer leerlingen last van hebben of dat er lastig gedrag komt, dat het dan verstandig is om met paar docenten ook hier een klankbordgroepje te vormen die andere docenten gaat informeren en ondersteunen indien nodig. Hier zou dan iemand van vertrouwenspersonen bij moeten zitten. Echter ook zij moeten niet te snel denken dat er een groot probleem is was de afsluitende conclusie.

Vervolg

Deze school gaat zo gewoon mogelijk het jaar starten en heeft daar vertrouwen in. De Directrice gaf aan dat wanneer het nodig is dat ze SSV nu weten te vinden.

Reminder

Ook hier is het goed om volgens mij over een week of 2 weer eens te gaan bellen.

Nu monitor ik scholen en bel vooralsnog wekelijks om te monitoren hoe het loopt. Zal deze ook op mijn lijstje zetten. Ik ga ervan uit dat dit snel minder intensief kan.

(Leon Meijs)

Verslag van bijeenkomst voor alle docenten van ..... school

1. .... opent en bevraagd hoe men erin zit en wat er inmiddels allemaal is gebeurd
2. Vanochtend - stappen gezet ter voorbereiding op opening in klas door mentor. Hierbij vragen verkend als:
  - Wat doet met jou als persoon?
  - Hoe jij kijkt naar de start van het schooljaar?
  - Naar wat er feitelijk is gebeurd?
  - Hoe denken we dat dit in school nu speelt?
  - Welke signalen er zijn?
  - Hoe willen we als school hiermee omgaan?
  - Welke ondersteuning we hierbij organiseren?

3. Ik (Leon Meijs) praat mee en vul aan. Probeer ook af en toe op gedragsniveau zaken te duiden:

Wat is belangrijk in deze situatie:

Erkennen dat deze gebeurtenis je aangrijpt en wellicht van invloed is op je functioneren en je voorbereiden op wat wel of niet gebeurt

Lastig dat we niet weten wat de gevolgen gaan zijn deze week en erna. Moeten we gaan ervaren maar we gaan ons er wel op voorbereiden:

- A. Wat zouden leerlingen er van kunnen hebben gemerkt? Wat zouden ze kunnen vinden? Zijn leerlingen emotioneel, bang of juist kwaad?
- B. En hoe verhoud je je hier als team toe?
- C. Vanuit welke waarden van de school wil je naar leerlingen reageren?
- D. Hoe?

Allerbelangrijkst is: Als team ervoor staan + Gevoel hebben dat je ook bij elkaar terecht kunt

Wat we willen voorkomen zijn mogelijke gevolgen van spanningen:

- Turkse leerlingen, docenten en ouders kunnen het gevoel krijgen dat ze moeten kiezen tussen Gülen en Erdogan
- Docenten worden gezien als behorend tot een 'kamp', ook al willen ze dat zelf niet
- Onrust onder ouders, leerlingen en docenten
- Spanningen tussen leerlingen onderling
- Risico op escalatie. (Nu reeds wordt gesproken in termen als terrorist/ landverrader)
- Risico dat ouders leerlingen van school halen
- Spanningen in het team

Belangrijk dus op persoonlijk niveau:

We hebben als mens verschillende manieren van hier mee omgaan – afhankelijk van persoonlijkheid en mate van betrokken zijn

- a. Verdoving, men kan en wil niets mee te maken hebben
- b. Angst ,voor controleverlies, herhaling, beroepsuitoefening, reacties
- c. Verdriet
- d. Verlies van veiligheid en plezier in het werk.
- e. Schuldgevoel of schaamte, omdat men niet tevreden is met de eigen reacties/acties die moeten volgen
- f. Boosheid vanwege de oneerlijkheid van al wat gebeurd is.
- g. Machteloosheid,
- h. Vervreemding, men herkent zich zelf niet in de reacties.
- i. Eenzaamheid, de wereld draait gewoon door.
- j. Wanhoop en hoop dat het zo snel mogelijk voorbij gaat
- k. Maar ook popelen om te ontdekken hoe leerlingen ermee omgaan
- l. Er ook een kans in zien om de leerling iets te leren over hoe je hiermee om gaat in Nederland en wat je als school belangrijk vindt!

Besef van de rol van school en docent

De gebeurtenissen in Turkije vragen niet om lessen in hedendaagse geschiedenis van de Turkse staatsinrichting.

De docent is vooral de regisseur van het gesprek, ook al wordt dat spannend als leerlingen de docent uitdagen om zelf een mening te geven.

Geef duidelijk aan dat het gaat om een uitwisseling en niet om 'de waarheid' te vinden

Jij bewandelt de middenweg alleen dan kun je verbinding houden met de diverse mogelijke groepen

Indien het echt zou gaan spelen – dan gaan we meer steun organiseren. Dat bespreken we deze week:

- Besef dan dat u de pro Erdogan groep niet meteen gematigd kunt laten denken over de zogenaamde andere 'kampen'.
- Daarvoor zijn oordelen te heftig.
- Elkaars standpunten willen veranderen is dus niet reëel en hoeft ook niet want in Nederland hebben we het recht op vrije meningsuiting: je mag hier zijn wie je wil zijn, geloven wat je wil geloven.
- Je mag een eigen mening hebben maar niet oproepen tot haat of tot geweld. Hier ligt echt de democratische grens!
- jij bent dus ook als docent geen expert op dit terrein. Daarvoor is het veel te complex. Hoeft ook niet. Sterker nog dat wil je niet zijn. Jij bent alleen gespreksleider
- Het gaan dan over naar elkaar luisteren en respect verkrijgen voor elkaars standpunten.
- Het belangrijkste is dat leerlingen door deze mogelijke heftige discussies leren om te gaan met verschillende meningen
- Bepaal en bewaak de grenzen. Racistische uitingen, opzettelijk beledigen, aanzetten tot haat, geweld of discriminatie niet tolereren; intimidatie van anderen ook niet; geef zelf duidelijk de grenzen aan. Gebruik hierbij artikel 1: 'discriminatie op grond van godsdienst, levensovertuiging, politieke gezindheid, ras, geslacht of op welke grond dan ook, is niet toegestaan in Nederland'. Daarnaast gelden de eigen school waarden en normen! *Hang ze eventueel op in het lokaal!*

Lees vandaag of morgen de hand-out: Hoe om te gaan met mogelijke spanningen in de klas

Opstart bespreking op .....school.

Kracht van het ..... in deze gepolariseerde tijd is jullie eigen visie en missie:

De school voert als slogan: ..... **College brengt je de wereld!** Hiermee wil de school zeggen dat in een wereldstad als ..... het belangrijk is dat leerlingen zich kunnen ontwikkelen tot een wereldburger in een wereldstad. Niet voor niets is de school daarom erkend Unesco-school, een wereldorganisatie die zich inzet voor de rechten van het kind.

..... College bereidt leerlingen met modern onderwijs voor op hun toekomst als wereldburger in ..... Ons onderwijs draagt bij aan de ontwikkeling van jongvolwassenen die niet alleen de school verlaten met een diploma, zij kunnen ook het heft in eigen handen nemen hun eigen leven vorm te geven

De weg naar de wereld om je heen. .... College brengt je de wereld!

Het ..... College is een “.....-school” . Dat wil zeggen dat het ..... College het werk ondersteunt van Unesco.

De ondersteuning van een wereldorganisatie als Unesco brengt het ..... College in de praktijk door projectmatig in klas 1 en 2 het vak ‘wereldburgerschap’ te geven. De vier thema’s waar leerlingen projecten over maken zijn:

- Vrede en mensenrechten
- Intercultureel leren
- Duurzaamheid
- Wereldburgerschap

Twee van jullie waarden:

- Omgaan met verschillen: *niet alle leerlingen leren hetzelfde. Daar houden de docenten rekening mee.*
- Toegankelijkheid: *klaarstaan voor leerlingen is een grondhouding. De leerlingen staan nooit voor een gesloten deur.*

Op basis van deze visie kunnen we in deze gepolariseerde tijd een gezamenlijke boodschap formuleren als opstart!

Dit kan de basis zijn om met leerlingen op te starten

‘Jongens jullie hebben vast allemaal mee gekregen wat er in Turkije is gebeurd en dat is heftig. Zorgt voor heel veel kampen en heftige tegenstellingen. Wellicht als je kunt de vraag stellen:

Hoe heb jij de coupoging/ deze heftige tijd beleefd?

Zo kun je polsen wat er speelt.

Geef wel aan dat je vandaag daar nog niet echt op in zal gaan en dat dat later kan. Want vandaag is de start van het schooljaar.

Welke zinnen uit jullie visie vinden jullie dan passen?

Als docent moet je dit kunnen en durven met je klas.

- Anders hulp vragen – mede mentor of een andere collega?
- Als dit geen optie is dan overleg met Leon Meijs over hoe we het in jouw klas kunnen doen

Dus later kan daar in mentor lessen meer aandacht voor zijn

- Vinden jullie dit een goede manier om te starten?
- Ook om erachter te komen hoe leerlingen erin zitten en wat we mogelijk wel of niet kunnen verwachten?
- In welke klassen er mogelijk meer spanning zit?
- Zodat we ook snel kunnen bepalen hoe we dit verder oppakken?

Wij (SVV) hebben daar ervaring mee en kunnen jullie ook les-vormen geven die kunnen helpen

Ondersteuning: Intern een groepje docenten + teamleider/dir. als klankbordgroep

- Docenten die goed thuis zijn in het thema
- Die bovendien stevig zijn in hoe je dit in de klas kunt oppakken
- Zorgen voor goede informatie voorziening
- Krijgen goed beeld van hoe het in school leeft
- Sparren met Leon Meijs over de inschatting van het probleem en de gewenste aanpak op korte en middellange termijn

Enkele persoonlijke tips nog:

- Gun jezelf de tijd om je de werkelijkheid van het gebeuren te realiseren
- Ben bereid de veroorzaakte emoties en gevoelens de ruimte te geven.
- Praat er over zoveel als dat nodig is
- Accepteer wat je overkomt, want het is er
- Vraag hulp aan elkaar als je dat nodig hebt. Dat is heel professioneel!
- Als je zonder moeite gewoon lekker aan het werk kan dan is dat fijn. Voel je niet schuldig als je ziet dat niet ieder dat kan.
- Isoleer je niet.